

Vad kan musik göra för miljön? En studie över tre verk av nutida svenska tonsättare som genom musik och ekopoesi sätter miljö och klimat i fokus.

Sammanfattning

I denna studie har jag undersökt tre verk av nutida svenska tonsättare som genom musik och ekopoesi sätter miljö och klimat i fokus. De verk jag studerat är Marie Samuelssons *Fem årstider* (2017), Karin Rehnqvists *Silent Earth* (2020) samt Maria Lithell Flygs *Frid-lyst: Requiem över växter och djur* (2022). Analyserna har fokuserat på förhållandet mellan musik och text med ekotematik och musiken har tolkats utifrån postantropocentriska och ekokritiska perspektiv där den mänskliga positionen i förhållande till naturen och andra levande varelser ifrågasätts. Analyserna belyser likheter och skilljaktigheter i hur nutida svenska tonsättare tillsammans med text skriver ”ekomusik”. En del av projektets syfte var att nå ut med frågan ”Vad kan musik göra för miljön?” till allmänheten, och en Klingande Akademi i regi av KMA och KMH arrangerades den 8 mars 2024, vilket resulterade i givande samtal med allmänheten och kompositionsstudenter på masternivå.

Övergripande syfte och mål

Det övergripande syftet med denna studie har varit att göra en analys av ett antal svenska nutida kompositioner som berör frågor om miljö och klimat samt att studera musikens relation till text och ekopoesi. Målet har varit att 1) bilda en uppfattning om hur svenska tonsättare förhåller sig till samtidens kritiska frågor om miljö och klimat och hur detta tar sig i uttryck i deras musik; 2) förstå dessa verk som en del av en bredare musikhistorisk tradition där musik speglar människans förståelse för naturen utifrån samtida perspektiv; samt 3) att lyfta musikens roll och funktion i miljö- och klimatfrågor med allmänheten.

Genomförande och resultat

Projektet tilldelades, utöver mentorn Pia Bygdéus från Kungl. Musikaliska Akademien, mentorn Johan Svedjedal, professor i litteraturvetenskap och ledamot i Kungl. Vitterhetsakademien. Tillsammans har jag och Svedjedal samtalat om svensk 1900-talslitteratur med fokus på klimatfrågor, där bl. a. Harry Martinssons epos *Aniara* lyfts en relevant referens för projektets historiska contextualisering. Jag har även diskuterat ekopoesi med forskaren Sofia Roberg som är expert inom ämnet. Med hjälp av Svedjedal och Roberg har jag förstått att ekopoesi är en komplex genre, där författare inte alltid gärna vill bli placerade i detta fack. Detsamma har resultatet varit i diskussioner med de tonsättare projektet har arbetat med. Exempelvis har det uttryckts en viss vaksamhet kring begrepp som ekopoesi och ekomusik, då tonsättare vill bibehålla en bredd i sitt uttryck. Samtidigt har det framkommit att tonsättare lättare kan nå ut med vissa samhällsfrågor om musiken har en tydlig tematik.

Vad gäller urvalet valdes tonsättarna Maire Samuelsson, Karin Rehnqvist samt Maria Lithell-Flyg och deras musik för detta projekt då de har visat ett särskilt intresse för miljö- och klimatfrågor i sitt konstnärliga arbete. Vad som även kan anmärkas är att

de är tre kvinnor, och det verkar finnas ett bredare intresse bland kvinnliga tonsättare att arbeta med denna typ av frågor i sin musik. För att förstå denna könsrepresentation bättre krävs dock djupare analyser och mer kvantitativt arbete.

Analyser

Marie Samuelssons *Fem årstider* (2017) för stråkorkester och elektronisk ljudfil med dikter av Mimmi Palm är skrivet som en kommentar till och har framförts tillsammans med Antonio Vivaldis *Fyra årstider* (ca 1718). Vivaldis välkända verk skrevs med sonetter infogade i partituret, troligtvis författade av tonsättaren själv. Sonetterna var ämnade att spegla den anda och de känslor som årstiderna utstrålar. Samuelssons musik verkar i stark kontrast till Vivaldis skildringar av årstiderna, både musikaliskt och textmässigt. Här framställs i stället en klimatförändrad omvärld, full av stormar, skyfall och insektssvärmar, där violan och den elektroniska ljudfilen står i centrum för dramat. Palms dikter läses upp vid angivna tillfällen i partituret och får tillsammans med stråkorkesterns allvarsamma ton en mer alarmistisk mening än vad som kan tolkas ur dikterna enskilt. Palms dikter tolkas som mer tillhörande naturlyrik än ekopoesi, men får en ekokritisk innebörd när de sätts i relation till musiken.

Karin Rehnqvists *Silent Earth* (2020) är skrivet för blandad kör och orkester med text av Kerstin Perski. Verket består av tre satser: "Silent Earth", "We, Who Ones Were" och "The Burning Earth". Idéen kom till Rehnqvist och Perski en kväll när de funderade över hur människan skulle blicka tillbaka på jorden om hon på grund av en total förstörelse av planeten var tvungen att fly och därmed se den ifrån ett utifrånperspektiv. I detta verk är texten tydligt ekopoetisk i det att den beskriver en brinnande omvärld där människan sjunger om sin egen förgörelse. Texten och musiken samverkar i att ge uttryck för den sorg människan har skapat för sig själv, och Rehnqvist inkorporerar också både folkton och vokaltekniken kulning, något som kommit att bli hennes signum. I detta verk ifrågasätts människans relation till jorden, och det antropocentriska (människor-centrerade) perspektivet skiftar när människan blickar ned på den undergående jorden utifrån. Här ställs existentiella frågor kring vad som händer när människan står kvar utan sin hemvist och när hon inte längre står i centrum för jordens skeenden. Frågan blir till slut om det då ens finns något av själva människan kvar.

Maria Lithell Flygs *Frid-lyst: Requiem över växter och djur* (2022) för blandad kör är skrivet för Sofia Vokalensemble under ledning av Bengt Ollén. Detta requiem kombinerar dödsrättens latinska texter med sång om rödlistade växter och djur som antingen är helt utdöda i Sverige eller som har dött ut i vissa delar av landet. Genom musiken vill tonsättaren "lysa frid" över dessa arter. I denna kombination av den traditionella rätternas texter med en lista av utdöda eller starkt utrotningshotade arter skapas ett verk som både belyser den hotade biologiska mångfalden och sätter dödsrättens budskap i ett nytt (miljö)perspektiv. I detta verk besjungs de rödlistade arterna av likvärdiga stämmor där alla, arter liksom vokala stämmor, får en likvärdig plats i verket. Det finns en underliggande icke-hierarkisk och demokratisk relation mellan de fyra vokaliststämmorna som tycks spegla en etik. Därför får också det religiösa budskapet i dödsrätten en annan innebörd när den sätts i relation till

utrotningshotade arter. Även här ifrågasätts alltså det antropocentriska perspektivet, men denna gång genom att sätta det i relation till den liturgiska musiken.

Som alla dessa tre analyser visar har musiken en central roll för förståelsen av de tonsatta texterna, särskilt vad gäller texternas ekokritiska betydelser. I ett bredare perspektiv visar också dessa verk en tendens i nutida svensk konstmusik att engagera sig i aktuella samhällsfrågor genom musik, och där text är ett viktigt verktyg för att framföra ett visst budskap. Samtidigt är det just musiken som skapar textens betydelse, snarare än texten i sig. Verken visar också att det finns en drivkraft att använda musiken för att väcka engagemang i brinnande problem, men där musiken också kan fungera som bearbetning av problem som upplevs tunga att möta.

Samverkan

Den 8 mars 2024 arrangerade jag tillsammans med Marie Samuelsson, Maria Lithell Flyg och Karin Rehnqvist en Klingande Akademi, "Vad kan musik göra för miljön?", på Kungl. Musikhögskolan i Stockholm i ett samarbete mellan KMA och KMH. Ett utdrag ur Samulessons *Brandnäva* för gitarr och violin spelades av gitarristen Jacob Kellerman och violinisten Anders Lagerqvist. Även detta verk berör klimatförändringar och passade väl in på temat. Eventet var öppet för allmänheten och hölls på Kompositionsforum, en seminarieserie för kompositionsstudenter på masternivå på KMH. Eventet var fullsatt och hade publik både utifrån och från KMH. Jag presenterade min forskning kring projektet och berättade om den historiska relationen mellan musik och natur, som denna samtida musik är en förlängning av. I programmet presenterade även tonsättarna sin ingång i miljö- och klimatfrågor och beskrev delar ur musiken utifrån tematiska och kompositionstekniska perspektiv, och Kellerman och Lagerqvist spelade *Brandnäva*. Därefter följde samtal och frågor från publiken som visade stort intresse för dessa frågor.

Den 21 september 2023 presenterade jag Bernadotteprojektet tillsammans med mitt avhandlingsprojekt på Musik- och teaterbiblioteket. Även detta event var öppet för allmänheten och var fullsatt. Publiken ställde många frågor och visade att ämnet berör. Denna presentation och mitt arbete inom Bernadotte-programmet har lett till att medarbetare på Musik- och teaterbiblioteket och projektledare för Östersjöfestivalen vill arbeta fram ytterligare samarbeten då det framgått att det finns ett stort intresse bland både utövare och musikintresserade att få mer förståelse för musikens roll i miljö- och klimatfrågor. Jag var inbjuden att presentera denna forskning under Östersjöfestivalen 2024, men jag är tyvärr bortrest då. Jag kommer i stället att tala på festivalen sommaren 2025.

Framtida forskning

Detta Bernadotte-projekt har fungerat som en vidareutveckling av min avhandling *Encounters Between Music and Nature: A Productive and Transversal Approach to Contemporary Music Analysis* (2023), här med fokus på konstmusik och miljöfrågor i en svensk nutida kontext. Projektet kommer att sammanställas till en vetenskaplig artikel att publiceras i exempelvis STM/SJM. För att vidareutveckla projektet planeras intervjuer

Bernadotteprogrammet 2023
Elin Kanhov, rapport

med tonsättarna, samt att rama in den svenska musiken i en internationell historisk kontext.

Projektet har inspirerat till samarbete mellan musikforskare, tonsättare, musiker, och samhällsaktörer. Detta har varit otroligt lärorikt och berikande för forskningen, och är något som jag nu vidareutvecklar i nya forskningsprojekt.

Elin Kanhov, 2024